

НОГИРОН БОЛАЛАРНИ ИЖТИМОЙЛАШТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ҲУСУСИЯТЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.29.81.015>

Мусурмонова Ойниса,

педагогика фанлари доктори, профессор

Қодирова Феруза,

педагогика фанлари доктори, доцент

Аннотация. Мақола ногирон болаларнинг ижтимоийлаштириши масалаларига бағишланган. Муаллифлар мамлакатимизда ногирон болаларни ижтимоийлаштириши бўйича олиб борилаётган ишлар бўйича ўз фикр ва мулоҳазаларини бериб ўтган.

Калит сўзлар. Ижтимоийлаштириши, ижтимоий муҳофаза, ногирон бола, жамиятнинг тўлақонли аъзоси, имқонияти чекланган, ҳуқуқий-меъёрий асослар.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

Мусурмонова Ойниса,

доктор педагогических наук, профессор

Қодирова Феруза,

доктор педагогических наук, доцент

Аннотация. Статья посвящена вопросам социализации детей с ограниченными возможностями здоровья. Автор высказал свое мнение и прокомментировал проводимую в нашей стране работу по социализации детей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова. Социализация, социальная защита, ребенок-инвалид, полноправный член общества, ограниченный имидж, нормативно-правовые основания.

SPECIFIC FEATURES OF SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES

Musurmonova Oynisa,

doctor of Pedagogical Sciences, professor

Kadirova Feruza,

doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Abstract. The article is devoted to the issues of socialization of children with disabilities. The author gave his views and comments on the work carried out in our country on the socialization of children with disabilities.

Key words. *Socialization, social protection, disabled child, full member of society, limited image, legal-normative grounds.*

Мамлакатимизда жамиятнинг тўлақонли аъзолари сифатида ногиронлиги бўлган шахсларнинг манзилли ижтимоий муҳофазасини кучайтиришнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари ишлаб чиқилди, таълим муассасаларининг моддий-техник базаси мустаҳкамланди. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари асосида ташкил этилувчи қар, заифэшитувчи болалар учун оилада яққат тартибдаги, ихтисослаштирилган таълим мазмуни замон талаблари ҳамда халқаро миқёсдаги ёндашувлар асосида такомиллаштирилди. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида таълимнинг барча бўғини ва турлари қаторида ихтисослаштирилган умумий ўрта таълим тизимини тубдан яхшилаш, бу жараёнга инновацион технологияларни олиб кириш устувор вазифалар сифатида белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли, 2017 йил 1 декабрдаги «Ногиронлиги бўлган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5270-сонли ва 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сонли Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 187-сонли Қарори, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 15 октябрдаги «Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида»ги ЎРҚ-641-сонли Қонунида ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилди.

Бугунги кунда оила ва махсус таълим муассасаларида олиб борилаётган коррекцион-педагогик ёндашувлар олиб борилса-да, ногирон болаларнинг жамиятга уйғунлашиши, муҳитга мослашиши, атрофдагилар билан тез ва самарали мулоқотга киришиши қийин кечмоқда. Мактаб таълими даврида ногирон болаларни жамиятга эрта уйғунлаштириш чораларини кўриш муҳим масала ҳисобланади. Қанчалик бу чоралар тизимли ва самарали технологияларга асосланса, шунчалик мазкур тоифа болаларнинг жамиятга уйғунлашиб кетишига самарали эришилади. Ногирон болаларнинг соғлом инсонлар орасида уйғунлашиб кетишидаги қийинчилик, ижтимоий ногиронликни келтириб чиқаради. Яъни соғлом болалар оламида самарали яшаб кетмаган имконияти чекланган бола нафақат ўзининг жисмоний етишмовчилигидан, балки унданда мушкул саналган тан олинмиш, мулоқот қилиш, муносабатларда эркин иштирок этиш, ижтимоий-иқтисодий жараёнларда қулай ҳаракатланиш имкониятига етарлича эга бўлмасликдан қийналади. Шу боис, бизнинг тадқиқот ишимизда илгари

сурилган ғоя бу, ҳаётда жисмоний ногиронликнинг олдини олиш, уни камайтириш имкониятига эришиш эҳтимолидан қатъий назар, жамиятда ижтимоий ногиронликни камайтиришдир.

Маълумки, соғлом ўқувчиларга кундалик ҳаёт эҳтиёжларини қондириш жараёнида оила аъзолари ҳамроҳ бўлади. Шунинг учун ҳам улар ижтимоий кўмакни болалигидан сезиб яшайдилар. Мактаб-интернатда яшаб ўқийдиган болалар эса, ўқитувчи, тарбиячи, энага ҳамда муассасанинг бошқа ходимлари томонидан қўйилган талаблар доирасида ўз ҳаётини ташкил этадилар. Афсуски, давлатнинг ногирон болаларга бўлган бундай эътиборига нисбатан аксарият оилаларда «давлат бунди қилиши керак»-деган тушунча шаклланган бўлиб, натижада уларнинг фарзандлари бир умр «боқиманда»ликка ўрганиб қолмоқдалар. Пировардида ўзгаларнинг кўмаги остида яшаб, ўз эҳтиёжларини бировларнинг сайи-ҳаракатлари эвазига қондиришга ўрганган ўқувчи таълимдан сўнг мустақил ҳаётда қатор тўсиқларга учраши табиийдир. Ногирон болалар мактаб таълими даврида ижтимоий ҳаёт қўяётган талабларни, жумладан, меҳнат қилиш, тегишли ҳуқуқлардан самарали фойдаланиш, иш қоғозларини юритиш, атрофдагилар ва турли касб эгалари билан мулоқотга киришиш, оилавий ҳаётга тайёр бўлиш, маънавий-моддий эҳтиёжини таҳлил қилиш, яқин ва узоқ келажакка мақсад белгилаш, ўз-ўзини ҳимоя қилиш ва номоён қилиш, ўз саломатлигини назорат қилиш каби кўникма ва малакаларни етарлича ўзлаштирмаяптилар. Зеро, мактаб таълимининг натижавийлиги имконияти чекланган болаларнинг мустақил ҳаётда ўз ўрнини топиши, кундалик-маиший ҳаётда ўзгалар ёрдамига муҳтожлик сезмасдан, боқимандалик туйғусидан ҳоли шахс, яъни жамиятга «юк» эмас, балки унинг фаол иштирокчиси сифатида шаклланганлиги билан баҳоланади.

Ногирон болаларнинг ижтимоий ҳаётга етарлича тайёр эмасликларини асословчи сабабларни тавсифлаймиз:

- ногирон болалар таълими (мактабгача, мактаб ва кейинги таълим) мазмунида узлуксизлик ва узвийликнинг етарли таъминланмаганлиги;

- мактаб-интернатларда фанларни ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг ҳаётий кўникмаларини мақсадли шакллантиришга йўналтирилган ўқув топшириқларининг тизимлаштирилмаганлиги;

- тарбиявий ишлар яхлит тизим асосида ташкил этилмаётганлиги ва методик таъминланмаганлиги;

– болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашга йўналтирилган стратегия ва технологиялар аниқланиб, амалиётга жорий этилмаганлиги;

– республика миқёсида ногирон болаларни ижтимоийлаштиришнинг ягона тартиби йўлга қўйилмаганлиги ва методикаси ишлаб чиқилмаганлиги;

– ногирон фарзандлари уй таълимига жалб этилган оналарни оилада таълимий-ривожлантирувчи муҳит яратишга тайёрлаш механизмлари яратилмаганлиги.

Ижтимоийлашув индивиднинг шахсга айланиш жараёни остида

кечувчи қайта алоқанинг сифати билан боғлиқ тушунча ҳисобланади. Шахс ҳаёти давомида эҳтиёжларини қондириши, ўзи ва ўзгалар манфаатларини кўзлаган ҳолда маълум ҳаракатларни амалга ошириши унинг бошқа инсонлар билан ўзаро мулоқоти орқали амалга оширилади. Шахснинг муҳитга мослашуви ижтимоий ва шахсий омилларнинг ўзаро алоқадорлигида амалга ошади. Маълум муҳитда ривожланаётган бола ўз фаолликларини англай бошлайди, яъни ўз-ўзини билиши, англаши содир бўлади. Бу жараён ижтимоий англашдир. Аста-секин муҳит таъсирида ўз ҳатти-ҳаракатлари орқали фаолиятини қайта ўзгартиришга йўналтиради, бу давр унда дунёқарашнинг кенгайиши, тажрибаларнинг ортиши, маълумотлар, воқеликлар ҳақида мустақил фикрлайдиган ҳамда ўз фикрини қарши қўя оладиган даражада шаклланганлиги билан боғлиқдир.

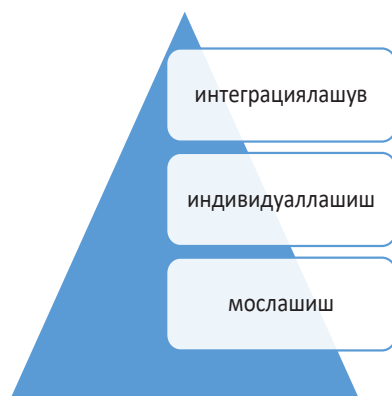
«Ижтимоийлашув» маълум ёшдаги кишиларнинг жамиятдаги мавжуд муҳитга киришиши, унга кушилиши, ижтимоий субъектлар билан узаро алоқа қилиши. бир суз билан айтганда ижтимоий тажрибани эгаллаши (мавжуд илмий, диний, фалсафий ва турли соҳаларга оид билимларни узлаштириши. маънавий- ахлокий кадриятларни англаши, одоб-ахлоқ ва меҳнат қуникмаларини узлаштириши)ни ифодаловчи ходисадир.

Ижтимоийлашув масаласи америкалик социолог Ф.Г.Кеддингснинг «Ижтимоийлашув назарияси» (1987) китобида, жумладан шундай талқин этилган: «Ижтимоийлашиш бу инсон томонидан инсоният тажрибасини фаол ўзлаштириш ва қайта ишлаш жараёнидир. Яъни ижтимоийлашиш маданият ва цивилизацияга уйғунлашиш демакдир».

А.В.Петровский ижтимоийлашиш жараёнида субъект-объект муносабатларининг ривожланишини уч даражага ажратиб кўрсатган: мослашиш, индивидуаллашиш ва интеграциялашув.

Ижтимоийлашиш пирамидаси

1.- расм.

Мослашиш даражаси болалик даври билан боғлиқдир. Бу даражада бола одамлар дунёсига кириб боради, белгилар тизимини ўзлаштиради,

одамлар томонидан яратилган оддий меъёрлар ва хулқ-атвор қоидалари, инсон фаолиятининг оддий кўринишларини эгаллайди. Бола ўзи шахс сифатида ривожланишни ўрганади. Бу давр ижтимоийлашиш жараёнида жуда ҳам муҳимдир. Индивидуаллашиш даражасида инсоннинг эҳтиёжларига боғлиқ ўзгаришлар кузатилади. Бунда шахс-оммавий муносабатлар субъекти ҳисобланади. Субъект фаолияти биринчи даражада ўзлаштиришга йўналган бўлса, иккинчи даражада эса, уни қайта ўзгартиришга ҳам кириша олади. Бу даврда болада «мен», яъни индивидуаллик юзага келади, ўз-ўзини кўрсатиш устуворлик қилади. Интеграциянинг учинчи даражаси ижтимоийлашиш бўлиб, бу жараёнда инсон ривожланади. Бу босқичда инсонларда ижтимоий қадриятлар пайдо бўлади. Айнан шу даврга етгач, инсон маълум бир ижтимоий гуруҳга тегишлилигини англайди.

Бола илк ривожланиш даврида ижтимоий муносабатлар дунёсига кириб боради. Яқин одамлар билан мулоқотда бўлиши орқали аста-секин хулқ-атвор меъёрларини ўрганади. Лекин бу даврда унинг ҳаракатлари англамаган бўлади. Аста-секин боланинг ички дунёси шаклланади. Боланинг катталар билан муносабат шакли ўзгаради, атроф-муҳитдаги нарсалар дунёсига кириб боради ва шу асосда предметли фаолиятни ўзлаштиради. Ана шу предметли фаолият асосида бола катталар билан мулоқотга киришади, предметларнинг образи билан боғлиқ равишда атроф-муҳитни ўрганади. Оила ижтимоийлашишнинг муҳим институти ҳисобланади, чунки оиланинг ўрнини ҳеч қандай бошқа жамоа эгаллай олмайди. Оилада инсоннинг дастлабки ижтимоий мослашиш даври кечади. 6 ёшгача бола учун бу асосий ижтимоий муҳитдир. Асосий ижтимоий муносабат ва одатларни бола оилада эгаллайди. Оила болани жамоада ўзини тутишга ўргатади ва унга диний қадриятлар, этник қарашлар ва маънавий кадр-қимматларнинг моҳиятини тушунтиради.

Отто Шпек ногиронлиги бўлган шахсларга яқинларнинг ёрдамини маълум бир мақсадли тизим сифатида ўрганди. Олимнинг фикрича, ногирон болага нисбатан кўрсатилган яқинларнинг ёрдами шундай кўрсатилиши керакки, унинг натижасида маълум вақт ўтгач, болалар ўзи учун ўзи ҳаракат қила оладиган бўлсин.

«Ижтимоийлаштириш» тушунчаси «жамоа» ва «индивид» тушунчалари билан боғлиқдир. Ушбу тушунчаларнинг мазмуни, моҳияти ва ўзига хос хусусиятларини очиш масалалари билан фалсафа, социология, психология ва педагогика шуғулланади. Ижтимоий мослашув турли муносабатлар шароитида амалга ошади. Шахснинг мослашганлик даражаси ижтимоий муҳит хусусиятлари ва инсоннинг шахсий сифатлари билан ифодаланади. Маълумки, ижтимоийлашув жараёнининг асоси инсоннинг муҳитга мослашувидан иборат бўлиб,

унинг таъсирида шахс жамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзосига, турли муносабатларнинг фаолиштирокчисига айланади. Инсоннинг ижтимоий мослашуви жамиятга муносабатлари билан боғлиқ равишда ўзгариб боради ва унда жамият талабларига жавоб бериш даражаси ортиб боради. Инсоннинг ҳаёт йўли қуйидаги шахснинг ижтимоийлашуви йўналишлари замирида кечади: фаолият, мулоқот ва ўз-ўзини англаш.

Ижтимоийлашув ва ижтимоий мослашув ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлиб, шахс ва жамиятнинг ўзаро муносабати бирлигини ўзида акс эттиради. Ижтимоийлашув, одатда, умумий ривожланиш билан, мослашув эса, янги шароит, мулоқот ва фаолият билан белгиланади.

С.Л.Рубинштейн шахс тузилишини қуйидагича таснифлайди:

–қобилият;–темперамент;–характер;–ирода;–ҳиссиётлар;–мотивация; –ижтимоий қадрият(установка)лар.

Ҳар доим ҳам ногирон болаларнинг маълум бир жамоага қўшилиб кетиши осон бўлмайди. Аксинча, у ёки бу таъсирлар доирасида бола ҳаётида юз берадиган тўсиқлар дезадаптация жараёни юзага келади. Ҳозирги кунда амалиётда бу каби ижтимоийлашув муаммоларини бартараф этишнинг яхлит услублари мавжуд эмас. Чунки бу муаммо бола ҳаётининг турли жиҳатларини ўз ичига олади. Бу вазиятда тиббий, педагогик, психологик ва ижтимоий омилларни инобатга олиш зарур. Амалий психологияда дезадаптацияни бартараф этишда қуйидаги тартибда иш олиб бориш йўлга қўйилган:

- бола яшаётган ижтимоий муҳит ўрганилади, анамнез йиғилади;
- болада мавжуд ички қаршилиқ характери ўрганилади;
- боланинг мослашувига қарши омиллар аниқланади, жамланади;
- боланинг ёш хусусиятларига кўра психофизик ривожланиш даражаси махсус тестлар орқали ўрганилади;

Боланинг индивидуал хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда педагогик-психологик коррекция ишлари режалаштирилади. Агар ушбу иш режа мақсадли тузилиб, у бўйича машғулотлар ташкил этилса, болада ҳаётни севиш ва унга ижобий муносабатда бўлиш хисси кучаяди.

Ижтимоий мослашув шахс ва муҳитнинг ўзаро муносабати-таъсир майдони юзага келганда амалга ошади. Шахс ва муҳит ўртасидаги муносабат юзага келмаса, дезадаптация амалга ошади. Ижтимоий таъсирларга ҳар бир шахс ўз жинси, ёшига мувофиқ жавоб беради. Ҳар бир инсон ҳаётда учрайдиган тўсиқлар ва қийинчиликларни енгиш учун мос ва хос усулларни қўллаганлиги сабабли, мослашувчанликни усуллар тизими дея талқин этиш мумкин.

Ижтимоийлашув – бу шахснинг ижтимоий хулқ -атвор моделларини, шунингдек, бир қатор психологик муносабат, меъёр ва қадриятларни ўзлаштиришининг энг муҳим жараёни. Келгусида санаб ўтилган

элементлар унга жамиятда муваффақиятли ишлашига ва ўзини шахс сифатида англашига имкон беради, лекин болалигида у малакали ва изчил ижтимоийлашиш жараёнини бошидан кечиради. Маълумки, шахснинг ижтимоийлашуви социализацияси – бу инсон нафақат ривожланишининг дастлабки босқичида бошдан кечирадиган жараёндир: бу жараён инсон ҳаёти давомида содир бўлади. Аммо муваффақиятли ижтимоийлашув ва доимий ўзгариб турадиган ижтимоий шароитларга мослашиш учун пойдевор айнан болалиқдан қўйилади.

Ногирон боланинг асосий муаммоси – катталар жамоасининг тушунмовчилиги. Чунки улар ҳар доим ҳам боланинг мустақиллигига, унинг шахс сифатида ижтимоий кадриятига эътибор бермайдилар. Бу ички қарама-қаршиликка ва ногирон болаларнинг шахсий ривожланишининг кечикишига олиб келади. Амалиёт шуни кўрсатадики, ривожланишида нуқсонли бўлган ҳар бир бола тўлақонли шахсга айланиши мумкин. Муайян шароитда у маънан ривожланиб, ўзини моддий таъминлай олади ва жамият учун фойдали бўлиши мумкин. Ва бунинг учун бола жамиятнинг тўлақонли аъзоси бўлиши керак.

Ижтимоийлашув жараёни – бу шахс ва жамият ўртасидаги ўзаро муносабатлар жараёни. Одамнинг шахсияти кўплаб омиллар таъсирида шаклланади, объектив ва субъектив, табиий ва ижтимоий, ички ва ташқи, мустақил ва одамларнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ, тартибсиз ёки белгиланган мақсадлар учун ҳаракат қилади. Шуни тушуниш керакки, инсон ташқи таъсирларни акс эттирувчи пассив мавжудот сифатида ҳаракат қилмайди. У ўзининг шаклланиши ва ривожланиши субъекти сифатида ҳаракат қилади.

Тенгдошлар жамоасига кириб, ногирон болалар мустақил бўлишни ўрганадилар, мумкин бўлган вазифаларни ҳал қилиш учун масъулиятни ўз зиммаларига оладилар. Ногирон болаларни ижтимоийлаштиришнинг асосий омилларидан бири болани мулоқотга ва мустақил бўлишга ўргатишдир. Улар учун таълим жараёни нафақат билим олиш учун, балки ижтимоий мослашувни яратиш ва психологик хусусиятларни ривожлантириш учун ҳам муҳим аҳамиятга касб этади. Ногирон бола учун болалар жамоаси - кучли ривожланиш манбаи. Уларни тенгдошларидан ажратиб, ҳеч қандай мулоқот қилишни ўргата олмаймиз. Боланинг мотивацияси ва руҳий ҳолати бошқа болаларнинг унга бўлган муносабатига боғлиқ. Ногирон боланинг когнитив фаоллигининг ривожланиши психологик хусусиятларга эга бўлиб, уларни ҳисобга олиш муҳимдир. Ўқитувчилар бундай болаларнинг ижтимоий, эмоционал, интеллектуал ривожланиши билан боғлиқ мураккаб муаммоларни ҳал қила олишлари, уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашлари керак, бу эса муваффақиятли ижтимоийлашувига ёрдам беради. Ногирон

болаларнинг ижтимоийлашуви қуйидаги даражаларда юз беради:

Таркибий. Жамиятда ўзини тўғри тута билиш, мулоқот қобилиятидан фойдаланиш ва мактаб интизоми қоидаларига амал қилиш. Қадриятли ва маънавий-ахлоқий. Дунёда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларни баҳолаш қобилияти.

Тарбия. Ўз тарбиявий вазифаларини амалга ошириш, режалаштириш ва амалга ошириш қобилияти. Шахсий ривожланиш. Уларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилиш учун масъулиятни ўз зиммасига олган ҳолда.

Маънавий тараққиёт. Маданий-тарихий қадриятларни қабул қилиш ва уларга истак ва хулқ-атворда риоя қилиш. Имконияти чекланган болалар ҳаётидаги энг муҳим ва шу билан бирга муаммоли масалалардан бири касб танлаш. Ҳозирги кунда имконияти чекланган болалар мактаб таълими босқичида касблар олами билан анча жиддий танишиб, касбий ўз-ўзини аниқлашда ёрдам ола бошлайдилар.

Қўшимча таълим тизими ногирон болалар учун касбий ўз тақдирини белгилашда бебаҳо ёрдам бериши мумкин. Соғлом тенгдошлар ва катталар жамоасида қўшимча таълим олиш - қонун ҳужжатларида мустақамланган ажралмас ҳуқуқ ва ногирон болалар ва ногирон болаларни муваффақиятли ижтимоийлаштиришнинг асосий шартидир.

Қўшимча таълим олаётганда имконияти чекланган бола ўзининг индивидуал ривожланишини белгиловчи фаолиятни эркин танлаш имкониятига эга. Қўшимча таълим тизими барча ёш босқичларида болаларнинг турли қизиқишларини қондирувчи хилма-хил ижодий йўналишларни ўз ичига олади, у бола шахсини ўрганиш, тарбиялаш, шахсий ривожлантириш ва шакллантиришнинг мақсадга мувофиқ жараёнидир. Ногирон болалар учун қўшимча таълим олиш ижтимоийлашувнинг барча босқичларида ижтимоий хавфсизликка, ижтимоий мавқеини яхшилашга, фуқаро бўлишга ва ижтимоий ҳаётда фаол иштирок этиш қобилиятига ва уларнинг манфаатларига таъсир қилувчи муаммоларни ҳал қилишга ёрдам беради.

Имконияти чекланган болалар билан олиб бориладиган мақсадли реабилитацион ишлар натижасида уларнинг жамиятга уйғунлашувига эришилади.

Ногирон боланинг ижтимоийлашишида ижтимоий тажрибанинг таъсири беқиёсдир. Болалар катталарга тақлид асосида турли фаолиятларни мустақил, бошқаларини эса, ўзгалар ёрдамида ўзлаштиришга эришадилар. Ижтимоийлашиш натижасида ногирон болалар соғлом шахслар каби маданият ва цивилизацияга уйғунлашади. Имконияти чекланган болаларда психик жараёнларнинг кеч ва суст ривожланиши билан боғлиқ равишда уларнинг таълим муддатлари белгиланиб, мос усул ва воситалар танланади. Мазкур йўналишда олиб

борилган тадқиқот ишимиз қуйидаги хулосани асослашга хизмат қилди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 13 сентябрдаги «Имкониятлари чекланган болалар учун ихтисослаштирилган давлат таълим муассасалари тўғрисидаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш ҳақида»ги 256-сонли Қарори/ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 й., 37-сон, 380-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами.-№6(766)-70-модда, -Т.: Адолат, 2017.-Б.38.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 декабрдаги ПФ-5270-сонли «Ногиронлиги бўлган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Фармони//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил 11 декабрь, 49-сон, 1195-модда.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сонли Фармони. ҚХММБ: 06/19/5712/3034-сон.

5. Аксенова Л.И. Маленькие ступеньки, ведущие в большую жизнь, //Дефектология 1999. – № 5.

6. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности. –М: «Питер», 2007.-508 с. 47,132-б.

7. Галогузовой М.А., Л.В.Мардахаева. Методика и технология работы социального педагога.–М.: 2004, Академия.

8. Махмудова М. Халқ педагогикаси мазмуни асосида талаба-ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш тизими. п.ф.док. дисс. автореф. –Т.: 2004.-40 б.

9. Spek, Otto. Menschen mit geistiger Behinderung und ihre Erziehung. ISBN 3-497-01484-2. 87-б.

10. Усанова О.Н. Специальная психология. Москва. «Питер», 2006.- 31, 37, 53, 65, 89, 91, стр.